

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

ЧЕРКАССЬКИЙ Руслан Анатолійович - кандидат наук з державного управління

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1206-7774>

УДК 342.9

DOI 10.32782/NP.2020.4.36

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, запропоновано авторське визначення юридичної відповідальності Державної митної служби як суб'єкта протидії та запобігання злочинності. Виокремлено ключові фактори, які характеризують юридичну відповідальність, як важливий елемент адміністративно-правового статусу ДМС.

Ключові слова: юридична відповідальність, Державна митна служба, протидія та запобігання злочинності

Постановка проблеми

Правоохоронний вплив держави в усіх його проявах – це завжди певний конфлікт між соціальними спільнотами та офіційними відомствами, уповноваженими застосувати в своїй роботі найбільш суворі методи, способи та засоби для запобігання та протидії правопорушенням. До того ж, чим вище рівень суспільної небезпеки правопорушень, тим більш інтенсивними та жорсткими є інструменти державного впливу. Звичайно, за таких умов цілком можливим є виникнення свавілля з боку офіційних відомств, які концентрують в своїх руках велику владу. Забезпечення законності їх діяльності та належного рівня відповідності інтересам населення України забезпечується в тому числі за допомогою такого важливого інституту, як юридична відповідальність, яка, безумовно, характерна і для діяльності Державної митної служби, як суб'єкта запобігання та протидії злочинності.

Стан дослідження

Окремі елементи адміністративно-правового статусу Державної митної служби України у своїх наукових працях розглядали: О.О. Бригінець, Т.І. Білоус-Осінь, В.О. Гацелюк, Р.І. Косолапов, Н.В. Лебідь, О.П. Сікорський та багато інших. Втім, на нашу думку, вчені невикористали мало уваги приділяли такому важливому елементу адміністративно-правового статусу Державної митної служби, як юридична відповідальність.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є запропонувати авторське визначення юридичної відповідальності Державної митної служби як суб'єкта запобігання та протидії злочинності. Задля досягнення вказаної мети необхідно: з'ясувати сутність поняття «юридична відповідальність»; розкрити зміст вказаної категорії в межах діяльності Державної митної служби як суб'єкта протидії та запобігання злочинності.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що робота є однією із перших спроб, комплексно, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, сформулювати авторське визначення поняття юридичної відповідальності Державної митної служби як суб'єкта запобігання та протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу

Згідно з тлумаченням словника за редакцією В. Даля термін «відповідальність» є похідним від дієслова «відповідати» (дати відповідь, подати звістку, відгукнутися, заперечити, відповісти) і означає обов'язкову поруку під страхом відповіді, стягнення [1, с.717]. В іншому тлумачному словнику за авторства С. Ожегова, відповідальність визначається, як необхідність, обов'язок відповідати за свої дії, вчинки, бути відповідальним за них [2, с.816].

Полімістовність терміну «відповідальність» також підтверджується у іншомовних тлумачних словниках відповідно до положень яких це: обов'язок відшкодувати збиток, завданий зі своєї вини або (в деяких випадках) визначений законом; моральний або інтелектуальний обов'язок спокутувати вину, сплатити свій борг, виконати обов'язок, угоду [3, с.358]. Окрім цього, зміст відповідальності неодноразово ставав предметом дослідження ряду інших наук. Наприклад, у філософії вона вивчається як поняття, що відображає об'єктивний, історично конкретний характер взаємовідносин між особою, колективом, суспільством з точки зору свідомого здійснення пред'явлених до них взаємних вимог [4, с.496]. Відповідальність досліджується вченими філософами у парі із свободою. Наприклад, Р.І. Косолапов та В.С. Марков зазначають: «Свобода і відповідальність являють собою дві сторони одного цілого – свідомої людської діяльності. Свобода є можливість здійснення цілеспрямованої діяльності, здатність діяти заради обраної мети і реалізується вона лише тим повніше, чим кращим є знання об'єктивних умов, чим більше обрана мета і засоби її досягнення відповідають об'єктивним умовам, закономірним тенденціям розвитку дійсності» [5, с.72]. Соціологія розглядає явище відповідальності з позиції проблем взаємовідносин особистості і суспільства. У даному аспекті дія соціального контролю здійснюється за допомогою реакції суспільства, соціальної спільності на індивідуальну поведінку [6, с.683]. Наука етика досліджує відповідальність у тісному взаємозв'язку з категорією обов'язку. Якщо

обов'язок визначається завданнями, поставленими перед будь-яким суб'єктом, то відповідальність, в свою чергу, характеризує даного суб'єкта з точки зору виконання своїх завдань, тобто вимог-обов'язків. В певній мірі людина виконує свій обов'язок або в певній мірі вона винна в його невиконанні – це є питанням про його моральну відповідальність [7, с.152].

Визначення, які містяться в словниково-етимологічних джерелах, містять досить глибокий та складний зміст категорії «відповідальності», яка здебільшого стосується психологічного усвідомлення особою соціальних процесів та вираження особистого ставлення до них. Іншими словами, відповідальність, в найбільш узагальненому викладенні – це суб'єктивне відношення особи до свого місця та ролі у суспільстві або у межах відповідної соціальної групи, а також усвідомлення необхідності дотримання загальноприйнятих правил.

Водночас, у праві відповідальність в значенні юридичної відповідальності набуває низку інших особливостей. Зміст та сутність категорії «юридична відповідальність», найчастіше розкривається науковцями у двох значеннях. Відповідно до першої точки зору юридична відповідальність є обов'язком правопорушника зазнати негативного правового впливу внаслідок вчинюваних суспільно шкідливих або небезпечних діянь. Такої думки дотримується В.К. Бабаєв, котрий трактує відповідальність, як покладений у встановлених законом процесуальних формах обов'язок особи (організації) зазнавати певних позбавлень особистого, майнового та організаційного характеру за скоєне правопорушення [8, с.183]. М.Д. Шаргородський також розкриває зміст юридичної відповідальності через правовий обов'язок правопорушника зазнати заходів державного примусу за скоєне ним винне протиправне діяння, що полягає у позбавленні особистого чи майнового характеру [9, с.46]. Д.Л. Василенко доходить в своїй дисертації висновку, що юридична відповідальність – це обов'язок особи, що вчинила правопорушення, прийняти заходи державного примусу [10, с.8]. На думку С.С. Алексєєва: «Юридична відпо-

відальність - це обов'язок особи перетерпівати заходи державно-примусового впливу за вчинене правопорушення у формі втрат особистого, організаційного або майнового порядку» [11]. За М.С. Строговичем юридична відповідальність – це насамперед відповідальне ставлення людини до належного виконання своїх обов'язків, які встановлені законом. При невиконанні обов'язків настає відповідальність у негативному значенні [12, с.73]. Ю.А. Ведерніков та А.В. Папірна в своєму навчальному посібнику з теорії держави і права наголошують на тому, що юридична відповідальність – це юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які належали йому до факту правопорушення. До ознак юридичної відповідальності вчені відносять: по-перше, категорія виникає тільки за наявності правопорушення; о-друге, здійснюється лише за умови встановлення складу правопорушення; по-третє, має зовнішній характер та реалізується компетентним органом відповідно до закону та при дотриманні певного процедурно-процесуального порядку та форм; по-четверте, виражається в обов'язку особи (правопорушника) зазнати певних втрат особистого організаційного чи матеріально-го характеру [13].

Відповідно до іншої токи зору, юридична відповідальність є прикладом державного примусу, офіційною реакцією на вчинення суб'єктом суспільно шкідливого або небезпечного діяння. Наприклад, А.С. Піголкін трактує юридичну відповідальність крізь систему притаманних їй ознак, наголошуючи, що вона: 1) є результатом правопорушення; 2) являє собою державний примус та вміщує в собі підсумкову оцінку діяльності суб'єкта правопорушення; 3) тягне за собою настання негативних наслідків для суб'єкта правопорушення, передбачених санкцією правової норм; 4) завжди реалізується у встановлених законом процесуальних формах [15, с.199]. У тлумаченні В.В. Введенської юридична відповідальність – це встановлені державою заходи впливу державно-владного (примусового) характеру, які закріплені Конституцією та іншими нормативними ак-

тами, а також міжнародними договорами, в силу яких правопорушник повинен перенести несприятливі наслідки й обмеження за вчинене з метою покарання та профілактики подальших правопорушень [16, с.19]. М. Дерев'янка доводить, що юридична відповідальність є стягнення, покарання, що накладається компетентними державними органами на особу, винну у порушенні закону, яка не виконала покладений на неї правовий обов'язок, а тому її поведінку від імені держави піддано публічному осуду, на саму ж особу покладено додатковий обов'язок штрафного характеру, що проявляється в обмеженнях, позбавленнях певних пільг тощо [17, с.103].

Незважаючи на розповсюдженість саме двох вищенаведених підходів до тлумачення поняття «юридична відповідальність», існують також інші трактування даної категорії. Наприклад, А.С. Шабурова розкриває юридичну відповідальність, як переплетіння функцій призначених для охорони існуючого устрою та суспільного порядку, а саме, штрафної, каральної, виховної, компенсаційної і таке інше [18, с.54]. І.М. Сенякін, поряд з іншими науковцями, розуміє юридичну відповідальність як правовідносини та зазначає: юридична відповідальність, що виникає за правопорушення і є правовими відносинами між державою в особі її спеціальних органів і правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнати відповідних несприятливих позбавлень та наслідків за скоєне правопорушення, за порушення вимог, які містяться в нормах права [19, с.11]. М.І. Абдуллаєв також дійшов висновку, що юридична відповідальність у широкому розумінні є правовідносинами між державою в особі її певних органів і суб'єктами права, що відповідають перед суспільством і державою за точну та добросовісну реалізацію передбачених нормами права і звернених до них відповідних вимог, приписів [20, с.31].

Звернути увагу також варто на галузеворієнтовані підходи до визначення юридичної відповідальності. Наприклад, С.М. Школа та М.І. Загороднікова вважають, що кримінальна відповідальність – це реальне застосування кримінально-правової норми,

яке відображається в негативній оцінці судом поведінки особи, що вчинила злочин, і в застосуванні до неї заходів державного примусу; до змісту кримінальної відповідальності входять призначене судом покарання і його виконання. Кримінальна відповідальність настає за винне, суспільно небезпечне і протиправне діяння; відбивається у формі державного примусу; супроводжується державним осудом і тягне негативні наслідки для злочинця; існує і реалізується у межах кримінальних правовідносин [21, с.39-40].

Згідно із визначення О. Поштаренко адміністративна відповідальність – це формально закріплений у адміністративно-правових нормах (юридична підстава) різновид ретроспективної юридичної відповідальності – негативної адміністративно-правової реакції держави на порушення як адміністративно-правових норм, так і норм інших галузей права в різних сферах публічного адміністрування, яка виникає з моменту вчинення адміністративного правопорушення (фактична підстава) і знаходить своє відображення у конкретних матеріальних і процесуальних правовідносинах між правопорушником і державою, метою яких є понесення правопорушником в установлених законом формах і порядку заходів адміністративного стягнення, яке є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [22, с.178].

В науковій площині також існує такий різновид юридичної відповідальності, як дисциплінарна. На думку М.І. Іншина та В.Л. Костюка остання розкривається, як вид юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні до працівника, який вчинив дисциплінарний проступок, санкції у вигляді дисциплінарних стягнень. Дисциплінарна відповідальність має примусовий характер, який проявляється у тому, що на працівника накладаються заходи примусового впливу, які мають для нього певні негативні наслідки. Характерними рисами дисциплінарної відповідальності є наступ-

ні: 1) це вид юридичної відповідальності у трудовому праві; 2) має односторонній характер, оскільки негативні наслідки примусового характеру несе виключно працівник; 3) може бути застосована роботодавцем; 4) умовою застосування є вчинення працівником дисциплінарного проступку; 5) правомірне застосування потребує дотримання встановленої процедури (стадій); 6) суб'єктом понесення є виключно працівник; 7) полягає у застосуванні до працівника санкцій у вигляді дисциплінарних стягнень; 8) підставою застосування є наказ (розпорядження) роботодавця або уповноваженого ним органу; 9) як правило, не тягне фіксації у трудовій книжці працівника [23].

Висновок. Таким чином, науковці несподівно у своїх визначеннях щодо значення та структури юридичної відповідальності, як в праві в цілому, так і у окремих галузях юридичної науки. Даний аспект говорить про особливу складність структури та значення досліджуваної категорії. Водночас, вирішення проблеми незрозумілості змісту юридичної відповідальності в цілому, та юридичної відповідальності Державної митної служби як суб'єкта запобігання та протидії злочинності окреслюється у чотирьох аспектах:

- по-перше, юридична відповідальність є явищем, у першу чергу, правовим, через що в основі своїй має певну сукупність правових відносин;
- по-друге, юридична відповідальність походить від відповідальності в цілому, через що переймає її базові характеристики та суб'єктивну суть;
- по-третє, вона (юридична відповідальність) передбачає застосування правових заходів впливу, які можуть приймати галузеве забарвлення;
- по-четверте, юридична відповідальність має індивідуальний характер, через що відноситься до суб'єктів права, але виключно фізичних осіб.

Зважаючи на викладене, юридична відповідальність Державної митної служби України, як суб'єкта запобігання та протидії злочинності, – це сукупність суспільно-правових відносин в рамках яких суб'єкти владних повноважень Держмитслужби

зобов'язані виконувати покладені на них державні завдання та функції сумлінно і ефективно, відповідно до пріоритетів роботи відомства із запобігання та протидії злочинності, а також бути підданими дії негативних юридичних наслідків та осуду у разі порушення покладених на них повноважень та/або у разі вчинення інших суспільно-негативних або небезпечних діянь.

Література

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. 2. 777 с.
2. Онищук Н.В. Методы государственного управления внедрением научно-технических достижений / Отв. ред. В.Б. Аверьянов. К.: Наукова думка, 1990. 96 с.
3. Report by Ruanio I. Aftoro on the question of International erimal jurisdiction (year book of the International Law Commission, Vol. 2. New York, 1950. P. 17–100).
4. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева, П.Н. Федосеева. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 568 с.
5. Косолапов Р.И., Марков В.С. Свобода и ответственность. М.: Прогресс, 1969. 382 с.
6. Социология: наука об обществе / Под ред. В.П. Андрущенко, П.И. Горлача. Х.: Рубикон, 1997. 683 с.
7. Малахов В.А. Этика: Курс лекций. К.: Лебідь, 1996. 304 с.
8. Бабаев В. К., Баранов В. М., Толстик В. А. Теория права и государства в схемах и определениях : учеб. пособие. Москва : Юрист, 2003. 251 с.
9. Шаргородский М. Д. Детерминизм и ответственность. Правоведение. 1968. № 1. С. 46.
10. Василенко Д.Л. Обмеження окремих прав громадян під час досудового провадження: автореферат / Д.Л. Василенко // Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2008. 18 с.
11. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. Т. 2. М.: Юрид. лит., 1982. 360 с.
12. Строгович М. С. Сущность юридической ответственности / М. С. Строгович // Советское государство и право. 1979. №5. С. 72–78.
13. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна. К. : Знання, 2008. 333 с.
14. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарушкин // М.: Юрид.лит., 1971. 240 с.
15. Теория государства и права: учебник / А.С. Пиголкин, А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев, А.Х. Саидов // Под ред. А.С. Пиголкина. С.: Юрайт-издат. 2005. 613 с.
16. Введенська В.В. Кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, постраждалих від злочину: дисертація / В.В. Введенська // Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2009. 254 с.
17. Дерев'янку М. Шляхи оптимізації забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканість у кримінальному процесі / М. Дерев'янку // Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. №3(36). С. 101–107.
18. Аземша І.Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції / І.Б. Аземша // Часопис Київського університету права. 2010. №2. С.54– 57.
19. Зелена І.В. Юридична відповідальність: підходи до розуміння [Текст] / Зелена І.В. // Повітряне і космічне право. К., 2012. № 2 (23). С. 10-15.
20. Сердюк І.А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність» [Текст] / І.А. Сердюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 1. С. 30-35.
21. Загородников Н.И. О пределах уголовной ответственности // Советское уголовное право. 1967. № 7. С. 39-40.
22. Поштаренко О. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права / О. Поштаренко // Підприємництво, господарство і право. 2020. №3. С.174– 179.
23. Іншин М.І., Костюк В.Л. Трудове право України: підручник / М.І. Іншин, В.Л. Костюк // Видав.: ЦУЛ. 2020. 472 с.

АНОТАЦІЯ

Акцентовано увагу на тому, що науковці непослідовні у своїх визначеннях щодо значення та структури юридичної відповідальності, як в праві в цілому, так і у окремих галузях юридичної науки. Даний аспект говорить про особливу складність структури та значення досліджуваної категорії. Водночас, вирішення проблеми незрозумілості змісту юридичної відповідальності в цілому, та юридичної відповідальності Державної митної служби як суб'єкта запобігання та протидії злочинності окреслюється у чотирьох факторах: по-перше, юридична відповідальність є явищем, у першу чергу, правовим, через що в основі своєї має певну сукупність правових відносин; по-друге, юридична відповідальність походить від відповідальності в цілому, через що переймає її базові характеристики та суб'єктивну суть; по-третє, вона (юридична відповідальність) передбачає застосування правових заходів впливу, які можуть приймати галузеве забарвлення; по-четверте, юридична відповідальність має індивідуальний характер, через що відноситься до суб'єктів права, але виключно фізичних осіб.

Доведено, що юридична відповідальність Державної митної служби України, як суб'єкта запобігання та протидії злочинності, – це сукупність суспільно-правових відносин в рамках яких суб'єкти владних повноважень Держмитслужби зобов'язані виконувати покладені на них державні завдання та функції сумлінно і ефективно, відповідно до пріоритетів роботи відомства із запобігання та протидії злочинності, а також бути підданими дії негативних юридичних наслідків та осуду у разі порушення покладених на них повноважень та/або у разі вчинення інших суспільно-негативних або небезпечних діянь.

Ключові слова: юридична відповідальність, Державна митна служба, протидія та запобігання злочинності.

SUMMARY

Emphasis is placed on the fact that scholars are inconsistent in their definitions of the meaning and structure of legal liability, both in law as a whole and in individual branches of legal science. This aspect indicates the special complexity of the structure and importance of the studied category. At the same time, the solution to the problem of incomprehensibility of the content of legal responsibility in general and the legal responsibility of the State Customs Service as a subject of crime prevention and control is outlined in four factors: first, legal responsibility is a phenomenon, primarily has a certain set of legal relations; secondly, legal responsibility derives from responsibility in general, which is why it assumes its basic characteristics and subjective essence; thirdly, it (legal responsibility) involves the application of legal measures of influence that may take a sectoral color; fourth, legal liability is individual in nature and therefore applies to legal entities, but only to individuals.

It is proved that the legal responsibility of the State Customs Service of Ukraine, as a subject of crime prevention and counteraction, is a set of social and legal relations within which the subjects of power of the State Customs Service are obliged to perform state tasks and functions honestly and effectively. in accordance with the priorities of the Office for the Prevention and Counteraction of Crime, as well as to be subjected to negative legal consequences and condemnation in case of violation of their powers and / or in case of other socially negative or dangerous acts.

Key words: legal responsibility, State Customs Service, counteraction and prevention of crime.